

ÁTKELŐK A DOLOG-FOGALOM HATÁRAIN – A JOGIRODALOM SZEMSZÖGÉBŐL*

SERÁK ISTVÁN
joghallgató (PPKE JÁK)

I. Bevezető gondolatok

A polgári jogban az egyik alapfogalom a dologé, ennek ellenére nincs a mai napig olyan egzakt és általános jellegű meghatározása, amely alkalmas lenne az élet sokféle kihívásának megfelelni. A gazdasági-technikai fejlődés a jogban kialakította a dolgok olyan új típusait, amelyekre a korábbi meghatározás elégtelennek bizonyult, s amelyek így új aspektusból történő közelítést igényeltek, tehát minduntalan tágítani kellett a fogalom határait. Az új eredmények nem feltétlenül jelentkeztek 'de lege ferenda', azonban az új jogszabályok megalkotásánál ismét felmerülhet a régi vita, más szempontokat is figyelembe véve. Polgári törvénykönyvünk újrakodifikálásának megindulásával egy ilyen ponthoz értünk el. Az ugyanis, hogy milyen immateriális vagyoni elemeket lehet a – sajnos csak a bírói gyakorlat által – mind tágabban értelmezett 'dolog' fogalma alatt összevonni, felveti azt a kérdést, hogy a jogosultságok, jogok dolognak minősíthetők-e. A mai magyar jogi szak- és tankönyvirodalom inkább azon az állásponton van, hogy polgári jogunk rendszere, miszerint a kódex főszabályként csak a birtokba vehető dolgokat nevesíti tulajdonjog (és így többek között tulajdoni védelem) tárgyaiként – amely mellett mindössze pár kivétel van –, és az egyéb, fontos immateriális javakra vonatkozó előírások külön törvényben vannak szabályozva, jó. Ráadásul a kommentár-irodalom is azt az álláspontot hirdeti, hogy „[a] tulajdon és a szellemi tulajdon esetében két hasonló szerkezetű, de eltérő tartalmú jogviszonyról van szó. A »jog tulajdonjoga« feleslegesen zavarja össze a fogalmakat. A két jogviszony jellege kétségtelenül azonos, a jogviszony abszolút szerkezetű és kizáró jellegű [...],

* A XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia 2007. április 24-26. között Balatonfüreden megrendezett Állam- és Jogtudományi Szekcióján a Polgári anyagi jogi I. tagozatban 3. helyezést elért dolgozat rövidített, átdolgozott változata.

azonban sokkal kifejezőbb és árnyaltabb, ha a jogviszony fogalmát önállóan munkáljuk ki.”¹

II. A dologi jog fogalmi rendszere

A dolog-fogalom elméleti és gyakorlati kérdéseinek tárgyalásánál – különösen az elméleti csoportosítással kapcsolatban – felmerül, hogy a jogok – ha dolognak minősülnek – melyik fogalmi rész alá tartoznak, egyes tulajdonságaik alapján hogyan lehet besorolni az egyes kategóriákba – erre az egyes osztályozásoknál kitérek.

1. A dolog-fogalom és a dolog-osztályozások a mai magyar jogban

A jelenlegi magyar Ptk. egy központi dolog-fogalom köré építkezik, a definíciót pedig a 94. § (1)–(2) bekezdése adja. A dologi jognak a tudomány által hosszú idő óta kellően kimunkált fogalmai nem kerültek még említés szintjén sem kodifikálásra – az osztrák és német megoldásokkal ellentétben. A magyar megfogalmazáson azt lehet érezni, hogy a fejlett jogrendszerekben tapasztalható nézetkülönbségek miatt nem kívántak átlépni egy olyan küszöböt, amely a BGB megoldásától² való elrugaszkodást jelentette volna. A miniszteri indokolás ezt azért tartotta helyesnek, mert „[az] összefoglaló kategorizálás [...] a fejezet tartalmát tankönyvszerűvé tette volna [...]. A különböző csoportosítások egyike-másika különben is olyan absztrakció eredménye, amelynek legjobb esetben csak elméleti [...] értéke van.”³ Hogy megtudjuk, az első magyar polgári törvénykönyv szövegezője miért csak azokat a fogalmakat használja, amelyek végül a magyar polgári jog legstabilabb részei közé tartozó, mai napig szinte szó szerint változatlan törvényi szabályai lettek, olvassuk tovább a törvény miniszteri indokolását. Eszerint a törvényhozó „[...] a közérthetőség céljából a látható, érzékelhető valóságból indult ki [...]. A törvénykönyvek többsége a tulajdonjog tárgyai körében a dolgok után a jogokat is említi. A javaslat ezt a megoldást azért mellőzi, mert jogok esetén voltaképpen kötelmi követelésről vagy tulajdonjog önállósult részjogosítványáról van szó [...]. A javaslat [...] nem tartalmazza a dolog fogalmi meghatározását, ez alatt ugyanis az általános és jogi gondolkodás ugyanazt érti. Ezért a jogi fogalom hiánya a gyakorlatban nem okozhat nehézséget.”⁴

A magyar bírói gyakorlat ugyanakkor szembesült azzal, hogy nem is olyan egyszerű alkalmazni a Ptk. eredeti koncepcióját a gyakorlatban. Hogy ez mennyire így van, arra csak egy példa, miszerint a Legfelsőbb Bíróságnak kellett kimondania, hogy a pénz és a takarékbetétkönyv ingó dolognak minősül (BH 1985. 266.). Továbbá

¹ PETRIK FERENC: *A tulajdonjog*. In: GELLÉRT GYÖRGY (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. Budapest: KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft, 2004⁶, 348.

² BGB 90. § Sachen im Sinne des Gesetzes sind nur körperliche Gegenstände.

³ *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, továbbá a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi II. számú törvényerejű rendelet*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963, 114. (továbbiakban: *Indokolás*)

⁴ Uo. 115.

egyesekek számára az üzleten végzett átalakítás ‘értéke’ is forgalomképes dolognak minősül, és ezért azt gazdasági társaságba kívánták apportálni, de a Legfelsőbb Bíróság nem tekintette ezt jogilag lehetségesnek (BH 1995. 590.). Kolosváry Bálint pedig úgy vélte, hogy a jogi terminus technicus, mivel a dologi jogok tárgyát érte ‘dolog’ alatt, sokkal szűkebb értelemben használandó, mint köznap értelemben.⁵

A magyar tankönyvirodalom a szocializmus időszakában nem szentelt különösebb figyelmet a dolog-fogalomnak és dolog-osztályozásoknak az oktatásban. Sárándi Imre és Világhy Miklós könyveikben a Ptk. 94. §-ánál csak annyit jegyeznek meg, hogy a törvényi rendelkezés inverz módon kezelendő, tehát nem az lehet tulajdonjog tárgya, amely polgári jogi értelemben dolog, hanem az tekintendő dolognak, amely tulajdonjog tárgya lehet. Emellett Világhy szerint a tulajdonjog kategóriáit erősen átvitt értelemben lehet fizikai dolgon kívül másra is alkalmazni, és a kiterjesztés a másféle dolgok védelmét nem erősíti.⁶ Manapság Lábady Tamás a dolog fizikai elhatárolhatóságát, térbeli létezését, és ezzel összefüggésben annak birtokba vehetőségét emeli ki esszenciális elemként, és a Ptk. 94. § (2) bekezdésében található „törvényi fikció” alapján szerinte azok az energiák és természeti erők kezelendők dologként, amelyek „kisugárzásuktól felhasználásukig” emberi uralom alatt tartathatóak; továbbá az értékpapírok a jogosultságot úgy foglalják magukban, hogy nélkülük a jogot sem bizonyítani, sem érvényesíteni nem lehet, tehát így a jog „dologgá válik”. A dolog-fogalom bármilyen egyéb kitérését pedig azért tartja szükségtelennek, mert a különféle jogokra és kötelezettségekre a jogrendszer tartalmaz már szabályokat.⁷ De Bíró György rámutat, hogy a Ptk. 94. § (2) bekezdésben alkalmazott fogalom-kiterjesztés nem differenciál az egyes értékpapírok között, és ennek az lesz az eredménye, hogy a jelenlegi törvényi fogalom alá csak a bemutatóra szóló értékpapírok vonhatóak.⁸ Menyhárd Attila is azon az állásponton van, hogy nem szükséges és nem indokolt a jelenlegi törvényi szabályozáshoz képest a fogalom kiterjesztése, inkább a különböző részterületek sajátosságait figyelembe véve, más szabályokhoz kell rendelni őket, speciális esetként. Bár ő azért azt elismeri, hogy „[...] a dolog-fogalom [...] kiterjesztése, fellazítása mellett szólhat az, hogy bizonyos jogokat, fizikailag meg nem testesülő javakat a jogalkotás, illetőleg a jogalkalmazás dolog módjára kezel.”⁹

Kolosváry Bálint az ABGB meghatározását azért tartja elhibázottnak, mert szerinte ez alapján az érzékeink alá eső, embertől különböző olyan „valamiket” is (pl. zene) „testi dologként” kezel, amelyeket képtelenség így felfogni.¹⁰ Az idézett törvény-

⁵ KOLOSVÁRY BÁLINT: *A dologi jog általános tanai*. In: SZLADITS KÁROLY (szerk.): *A magyar magánjog. V. Dologi jog*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1942, 6.

⁶ SÁRÁNDI IMRE: *Polgári jog III. Tulajdonjog*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1982, 51.; EÖRSI GYULA – VILÁGHY MIKLÓS: *Magyar polgári jog. I. kötet*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1965², 285–286.

⁷ LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest – Pécs: Dialóg-Campus Kiadó, 2002³, 288.

⁸ BÍRÓ GYÖRGY: Átruházó szerződések. *Polgári jogi kodifikáció*, 2/2003, 20.

⁹ MENYHÁRD ATTILA: Észrevételek és javaslatok az új polgári törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 5–6/2002, 8–9.

¹⁰ KOLOSVÁRY i. m. 7.

hely¹¹ valóban egy túlzottan tágan tűnő megfogalmazással él, ugyanakkor ezzel eléri azt, hogy a fogalmi meghatározás nagyon hosszú időre nézve megfelelő legyen. Erre csak azt hoznám fel példának, hogy pl. az elektromos áram is – amelyre természetesen a törvényszerkesztők nem gondolhattak – embertől különböző, érzékeink alá esik, hasznunkra szolgál, és az újabb kódexek már nevesítenek is hasonló jogtárgyakat dologként.

Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója fontosnak tartja, hogy „kellően absztrahált jogi fogalmakkal dolgozzon,”¹² amelyek ugyanakkor eléggé rugalmasak is a bírói jogalkalmazás számára. Az egyik legfontosabb kérdés, hogy a dolog fogalmának és csoportosításának feltétlenül helybenhagyónak és taxatívnak kell-e lennie? A dolog-fogalom történeti kialakulását szemlélve erre nemleges választ kell adnunk, ugyanis rögtön a „dolog módjára hasznosítható természeti erő” kapcsán már régóta túlléptünk a klasszikus terminusokon. Menyhárd hívja fel a figyelmet, hogy „[...] a büntetőjogi jogalkalmazásban felmerülő igények polgári jogra gyakorolt hatása éppen a dolog fogalmának a változásával kapcsolatban érhető tetten.”¹³ Az új Ptk. koncepciója kezelni kívánja azt az ellentmondó helyzetet, hogy az állami tulajdonjog kizárólagos tárgyai között szerepelnek nem testi tárgyak is (különösen ilyen a frekvencia), jóllehet mindössze azzal, hogy ha a dolog-fogalom nem nyer kibővítést, akkor mindent kivesz az állami monopólium alól, amely a jelenlegi definíció szerint nem minősül dolognak.¹⁴

2. Dolog-osztályozás természeti tulajdonság szerint

A gyakorlat szempontjából legfontosabb felosztás, az ingó és ingatlan (res mobiles – res immobiles) közötti különböztet. Kolosváry egyenesen úgy látja, hogy a dologi jogok szempontjából olyan nagy az eltérés a két dolog-típus között, hogy „két külön intézmény-világra” osztják a dologi jogi szabályokat.¹⁵ A modern törvénykönyvek megoldásai igen eltérő képet mutatnak (ABGB 293. §; a BGB használja a fogalmat, de magyarázat nélkül a 91–92. § és a 97. §-ban, továbbá témánk szempontjából jelentősen az 1273. §-ban.). A mi törvényünk – az eredeti koncepcióból adódóan – csak operál a fogalmakkal, de nem ad meghatározást. Menyhárd ‘de lege ferenda’ javasolja – az ingók és ingatlanok eltérő szabályozási igényére figyelemmel – az ingatlan fogalmának törvényi meghatározását.¹⁶ Hogy a jogok e felosztás alapján hova sorolhatóak, arra egyszerű azt válaszolni, hogy az ingók közé. Ilyenkor főleg a törvénykönyvek egymással inverz megállapításait vehetjük figyelembe. Grossschmid Béni úgy látja, hogy „[...] a jogosítvány magában véve sem nem ingó, sem nem ingatlan. Hanem

¹¹ ABGB 285. § Alles, was von der Person unterscheiden ist, und zum Gebrauche der Menschen dient, wird im rechtlichen Sinne eine Sache genannt.

¹² Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. *Magyar Közlöny*, 15/2002, 5. (a továbbiakban: *Ptk. Koncepció*)

¹³ MENYHÁRD (2002) i. m. 9.

¹⁴ *Ptk. Koncepció* 86.

¹⁵ KOLOSVÁRY i. m. 15.

¹⁶ MENYHÁRD (2002) i. m. 14.

[...] ide vagy oda hajló. Amiről szó lehet, legfeljebb, hogy a törvény generális értelmező szabályt állít fel [...].”¹⁷ Eörsi Gyula pedig – amikor a javak különféle halmazállapotait az átruházással kapcsolatban taglalja – úgy fogalmaz, hogy „[a] jog érték-papírba foglalása a jogot az ingók halmazállapotával ruházza fel anélkül, hogy e közben spirituális voltából folyó mobilitását teljesen elvesztené [...]”.¹⁸ Ifj. Nagy Dezső az 1928-as Mtj. elemzésénél azt állapítja meg, hogy „[az Mtj.] ingatlanvagyonhoz tartozónak tekint különböző jogokat, közöttük azokat a követeléseket is, amelyek ingatlan tulajdonának átruházására, vagy korlátolt dologi jogok megalapítására, átruházására [...] irányulnak. Bizonyos dogmatikai következetlenséget látunk abban, hogy ezek az ingatlanhoz szoros vonatkozásban álló követelések ingatlanvagyonnak tekintendők [...], önállóan tulajdonjog tárgyai mégsem lehetnek.”¹⁹

A következő kategória-pár az elhasználható-elhasználhatatlan dolog (res consumptibiles és res non consumptibiles) között különböztet. Elhasználható így – általánosan elfogadott meghatározás szerint – az a dolog, amelynek rendeltetésszerű használata kimerül a részbeni vagy teljes megsemmisítésében. Kolosváry a különbség meghatározását a forgalmi és gazdasági szemlélettől, továbbá kismértékben a tulajdonosi akarattól is függőnek véli, tehát ez a fogalom-pár nem rendelkezik kategorikus elhatárolási ismérvel.²⁰ Lenkovics felhívja a figyelmet, hogy ez a fogalmi ketős csak egyes részletszabályokban jelentkezik.²¹ A jogok e felosztásban nem helyezhetők el egyértelműen. Ugyanis – ha egy kis absztrakcióval élünk – pl. kölcsönszerződés alapján fennálló követelésünk, mint vagyoni értékű jog, a szerződés szerű teljesítés pillanatában ‘megsemmisül’, átváltozik a visszakapott szolgáltatássá. De a rendszeres hasznát hajtó jogosultságaink, pl. egy tartós, sok évre szóló bérleti jogviszonyon alapulóak adott esetben közelebb állnak az ‘elhasználhatatlansághoz’.

Az elhasználhatósághoz kapcsolódik a dolog helyettesíthetősége vagy helyettesíthetlensége. Kolosváry a két fogalmat a dolog természetes jellegétől függően gyakorlatilag azonosítja.²² E megkülönböztetésnek már a római jog óta a kötelmi jogi szolgáltatás meghatározása miatt van jelentősége. A jogok ebből a szempontból inkább helyettesíthetetlennek minősülnek, mivel általában meghatározott személyek közötti, meghatározott tárgyakra vagy szolgáltatásra irányuló viszonyt feltételeznek. A helyettesíthetőség kapcsán Eörsi az individualizáció és a legitimitáció fogalmait használja, és a helyettesíthetőség természetéből fakadóan – az eredeti szolgáltatás megsemmisülése esetén is természetben történő szolgáltatás – inkább kötelmi, mint dologi vonásait emeli ki.²³ Grosschmid viszont úgy látja, hogy a fajlagos kötelmek

¹⁷ GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből. I.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1932, 480.

¹⁸ EÖRSI GYULA: A tulajdonátszállás kérdéséről. In SÁRKÖZY TAMÁS – VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Eörsi Gyula-émlékkönyv.* 2002, 347.

¹⁹ IFJ. NAGY DEZSŐ: *Tulajdonjog a követeléseken.* (Polgári Jog, kapcsolatban: Közgazdaság és Pénzügy) Győr: Győri Hírlap nyomda, 1933, 362.

²⁰ KOLOSVÁRY i. m. 19.

²¹ LENKOVICS BARNABÁS: *Dologi jog.* Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2001, 40.

²² KOLOSVÁRY i. m. 19–20.

²³ EÖRSI i. m. 356.

szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a dolog helyettesíthető-e, vagy sem, mivel nem abszolút tulajdonságot jelöl.²⁴

A következő kategória az osztható-oszthatatlan dolgok (*res divisibiles* – *res indivisibiles*) közötti különbség. Már itt is megjelenik, hogy mennyire eltérhet egy jogi fogalom a hétköznapitól. A jogirodalmi álláspont szerint akkor minősülhet egy dolog oszthatónak, ha annak minősége és gazdasági rendeltetése a felosztás után keletkező részekben változatlan marad, és nem szenved aránytalan értékcsökkenést.²⁵ Ennél a kategóriánál nehéz a jogokat besorolni, ugyanis pl. a tulajdonjog, osztható. De elképzelhető az is, hogy az osztható jószágra irányuló követelést több részletben, több személynek engedményezi a hitelező. Ilyenkor természetesen nem a jogot osztotta meg, hanem a szolgáltatás mennyiségét, ugyanis egyik engedményesnek a maga részkövetelésére ugyanolyan minőségű és terjedelmű joga van, mint a másíknak.

Az utolsó természeti tulajdonságon alapuló kategória-pár az egységes és az összetett dolog. Az irodalom úgy határozza meg az egyszerű dolgot, hogy az fizikai természeténél fogva egységet alkotó, vagy a több, önállóságát végérvényesen elvesztett elem egyé válásával létrejövő dolog; míg az összetett dolog egyes elemei megtartják önálló dolog-mivoltukat, viszont együtt alkotnak egy külön dolgot.²⁶ E felosztás relevanciáját az képezi, hogy az egységes dolgokon csak egy tulajdonjog állhat fenn. A jogok szempontjából leszögezhető, hogy azok egyszerű dolognak tekinthetők, mivel maga a jog önálló egységet jelent akkor is, ha esetleg osztható a tárgya.

3. Dolog-osztályozás fogalomképesség szerint

A polgári jog és a törvénykönyvek egyik legfontosabb felosztása a fogalomképességhez kapcsolódik. A fogalomképességet – leginkább a vagyoni jogok szempontjából – a Legfelsőbb Bíróság is igyekezett meghatározni, eseti jelleggel (ld.: BH1990. 476, BH1992. 39, BH2004. 512.). Erre azért van szükség, mert a Ptk. 94. § szerint tulajdonjog csak birtokba vehető testi tárgyra, pénzre, értékpapírra, és dolog módjára hasznosítható természeti erőforrásra terjed ki.

A fogalomképtelenséggel kapcsolatban az állami tulajdon kizárólagos tárgyaira utalnék, ugyanis a Ptk. csak ezen a helyen említi a fogalomképtelenség kategóriáját. Ebben a körben a Ptk. csak a legfontosabb javakat emeli ki, és utaló szabállyal felhívja a figyelmet, hogy más törvények is meghatározhatnak fogalomképtelen javakat, de emellett általános elvként mondja ki, hogy a fogalomképtelen dolgok elidegenítése semmis. Ezt a kategóriát a kommentár-irodalom úgy értelmezi, hogy bizonyos javak meghatározott tulajdoni formában való megtartásának jogpolitikai célját szolgálja.²⁷ Ezzel kapcsolatban ki lehet jelenteni, hogy a fogalomképtelenség és az elidegenítéshez fűződő semmisség ekvivalens kategóriaként kezelendő. Jó példa erre az elővásárlási jog, amelynek elidegenítése semmis, de a törvény nem nyilvánítja expressis verbis fogalomképtelenné. Kolosváry Bálint szerint azonban a fogalom

²⁴ GROSSCHMID i. m. 575.

²⁵ KOLOSVÁRY i. m. 21.; LENKOVICS i. m. 40.

²⁶ KOLOSVÁRY i. m. 25.; LENKOVICS i. m. 41.

²⁷ PETRIK i. m. 632.

gazdasági természetű fogalom, így „[...] valamennyi vonatkozását a dolgok osztályozásánál már csak azért sem alkalmazhatjuk, mert forgalomban a dolgokon kívül egyéb jogtárgyak, így követelések és tartozások, illetőleg jogviszonyok is állhatnak.” Kolosváry, tovább fűzve gondolatát, kifejti, hogy a forgalomképesség a dolgok feletti vagyoni jellegű jogosultságok létesülését, ezek átruházhatóságát és gyakorolhatóságát, tehát a a felettük való alanycsere lehetőségét jelenti.²⁸ A jogokról e körben anynyi mondható el, hogy a jogszabályi rendelkezések alapján lesznek forgalomképesek vagy épp forgalomképtelenek.

4. Dolog-osztályozás dolog-kapcsolatok alapján

A mai magyar jogban a Ptk. 95. § (1)–(2) bekezdésekben foglalkozik a kérdéssel. A 95. § (1) bekezdése az alkotórészt definiálja, a meghatározásból alapvetően a fizikai egyesítésre és egységre lehet asszociálni. Kolosváry és Lenkovics a kapcsolat lényegét a tartósságban és a kapcsolat erejében látja,²⁹ míg Petrik inkább a gazdasági kapcsolódást helyezi előtérbe, különösen a bírói gyakorlat alapján.³⁰ Menyhárd az új Ptk. tervezetének elemzése során a dolog-kapcsolatokat a tulajdonjog biztosítéki szerepének felértékelődésével kapcsolatban, funkcionális szemszögből emeli ki, és megállapítja, hogy „[...] egy dolog egy másikkal fizikai egyesítés nélkül is lehet alkotórésze, és [...], tartós egyesítettség esetén sem feltétlenül az.”³¹ A tartozék – a törvény 95. § (2) bekezdésében szereplő kategória – legfőbb jellemzője, hogy a tartozék és a fődolog között gazdasági, funkcionális és forgalmi kapcsolat van.³² Kolosváry ezt úgy határozza meg, hogy a tartozék ingó dolog legyen, jellegénél fogva legyen alkalmas más dolog gazdasági célját szolgálni, ez a kapcsolat kívülről érzékelhető és állandó legyen, és ezt a kapcsolatot emberi cselekmény hozza létre.³³ A következő fontos fogalom a növedéké, különösen is, mivel hatályos törvényünk is említi, ráadásul a tulajdonszerzési módok között. Az elméleti vélemények közös vonása, hogy az egyik dolog a másikkal alkotórészévé válik, ugyanakkor elképélhető az is, hogy ez a növedékés „mértékben vagy értékben” történik.³⁴ Kolosváry kiemeli, hogy növedék tággabb kört jelöl az „alkatrésznél”, főleg gazdasági szempontból, mivel az „alkatrész” elismerhető a dolog-kapcsolaton kívül is önálló dolognak, míg a növedékbe tartozhat jogilag dolognak nem vehető anyagrész is, ha az egységes dolog „substanciájába” beolvad.³⁵ E három kategória meghatározásai alapján ki lehet jelteni, hogy a jogoknak sem alkotórésze, sem tartozéka, sem növedéke fogalmilag nem lehet.

Sokkal fontosabb kérdés a gyümölcs, ugyanis a gyümölcsszerzés a római jog óta ismert tulajdonszerzési mód, amely ugyancsak szerepel a mai törvényekben is (Ptk.

²⁸ KOLOSVÁRY i. m. 46.

²⁹ KOLOSVÁRY i. m. 28.; LENKOVICS i. m. 45.

³⁰ PETRIK i. m. 325.

³¹ MENYHÁRD (2002) i. m. 15.

³² Egy véleményen van: KOLOSVÁRY i. m. 28.; LENKOVICS i. m. 46.; PETRIK i. m. 325.

³³ KOLOSVÁRY i. m. 34.

³⁴ LENKOVICS i. m. 46.

³⁵ KOLOSVÁRY i. m. 30.

125. §; BGB 953-957. §; ABGB 405-406. §). Az általános meghatározás szerint ide tartozik egy dolog vagy jog rendeltetésszerű használata során, az eredeti dolog vagy jog állagának sérelme nélkül, rendszeresen visszatérően létrejövő gazdasági előny. Kolosváry véleménye szerint a gyümölcs fontos ismérve az elkülönítésre való rendeltetés, és a gyümölcsöző ‘dolgon’ fennálló tulajdonjogra mutat vissza. Ő már dolgok és jogok gyümölcse között különböztet, aszerint, hogy a haszon közvetlenül vagy közvetve hajtódik, és úgy véli, hogy végső soron más, mint jog gyümölcse, nem is létezik.³⁶

A legtágabb kategória a dologösszesség, amely ugyanolyan dolgok azonos gazdasági célú kapcsolata, amelyet a jog egységes dologként kezel. Kolosváry azonban hangsúlyozza, hogy a dologösszességben található dolgok külön dologi jogi tárgyak maradnak, és nem szabad a gyakorlatban összetéveszteni a dologösszességet az összetett dologgal. A jogok esetében itt arra kell utalni, hogy a „dolog módjára történő hasznosításukat” az irodalom egyedül a vagyon, mint egy határozott jogalanyt megillető dologi és kötelmi jogviszonyok összességével kapcsolatban tartja elfogadhatónak, de akkor is csak öröklés esetében.³⁷

III. A dolog fogalma az osztrák és a német jogirodalomban

A dolog-fogalom történeti változását jól nyomon lehet követni az európai országok fontosabb polgári törvénykönyveiben, ugyanis az eltérő időszakban és kultúrkörben hatályba lépett törvények megfogalmazásán, azok eltérésén érződik a markáns véleménykülönbség. Az összehasonlításban nem kívánom ismertetni azokat a nézeteket, amelyek a magyar nézetekkel ekvivalensek.

1. Dolog-fogalom és dolog-osztályozások az osztrák jogban

Az ABGB 285. §-a határozza meg a dolog osztrák fogalmát. A meghatározás alapja az embertől való különbözőség, és az ember hasznára történő szolgálat. Karl Spielbüchler az embertől való különbséget akként határozza meg, hogy nincs az emberi testtel szorosan összekapcsolva, az ember hasznára történő szolgálást pedig az emberi uralom alá hajthatósággal definiálja.³⁸ Ezt az álláspontot teszi magáévá Gert Iro (ő azzal a többlettel, hogy a dolog az adott helyzetben legyen uralom alá hajtható³⁹) és Helmut Böhm⁴⁰ is. Az osztrák szerzők ugyanakkor kiemelik azt is, hogy az ABGB definíciója nemcsak a testi, hanem a testetlen dolgokat is átfogja, Iro és Böhm külön is nevesíti e körben a jogokat. Spielbüchler a kommentár-irodalomban

³⁶ KOLOSVÁRY i. m. 38–40.; LENKOVICS i. m. 47.

³⁷ KOLOSVÁRY i. m. 42–44.

³⁸ KARL SPIELBÜCHLER: *Von dem Sachenrechte. Von Sachen und ihrer rechtlichen Einteilung*. In Peter Rummel (szerk.): *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. I. Band*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1990², 313–314.

³⁹ GERT IRO: *Bürgerliches Recht IV. Sachenrecht*. Wien: Springer-Verlag, 2002, 3.

⁴⁰ HELMUT BÖHM: *Sachenrecht Allgemeiner Teil*. Wien: LexisNexis Verlag ARD ORAC GmbH. & Co. KG., 2003, 14.

külön hangsúlyozza az uralom alá vonható természeti erők fontosságát, de megjegyzi azt is, hogy a joggyakorlat igenis alappal minősítheti a várományokat dolognak, az egyedi meghatározottságot pedig csak a testi tárgyak esetében vizsgálja, és úgy találja, hogy nem a definíció kérdéskörébe tartozik.⁴¹

Az irodalomban Koziol és Welsler ugyan elismerik, hogy a valóságban a dologi jog szabályai döntő többségben testi dolgokhoz kötődnek, de az ABGB dolog-meghatározásában nem látnak problémát, hogy ezen definíció alapján a dologi jogi szabályok a „követelések tulajdonjogára” is alkalmazhatóak. Úgy vélik, hogy a „követelések tulajdonjoga” pusztán azt fejezi ki, hogy ez a jog egy meghatározott személyhez kapcsolódik.⁴² Spielbüchler a jogok birtokával kapcsolatban azt mondja, voltképpen a jog nyilvános „gyakorlatának” egy adott pillanatnyi állapotát jelenti, amely nem veszi figyelembe a jog jövőben való fennállását.⁴³ A kommentár véleményéből arra lehet következtetni, hogy az osztrák gyakorlatban a jogok birtoklását alapvetően a rendelkezéshez kapcsolják, itt nem választják el élesen egymástól a két részjogosítványt.

A dolog-felosztások körében az ABGB definiál, minőségük szerint 4 felosztást tárgyalt: testiség, ingóság, elhasználhatóság és felbecsülhetőség. Az ABGB 293. § az ingót határozza meg, majd ennek ellentétéként az ingatlant, és a 298. §-ban az áll, hogy rendszerint a jogok ingónak minősülnek. Koziol és Welsler – jöllehet igen röviden tárgyalják a dolog-felosztásokat – a különbséget abban látják, hogy az ingók megszerzése alapvetően átruházással, az ingatlanoké pedig ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzéssel történik,⁴⁴ az ingókkal kapcsolatban Böhm a származékos szerzőmódok tipikusságát emeli ki.⁴⁵ Spielbüchler szerint a jogok ingóként való felfogása a helyváltoztatástól önmagában nem függ.⁴⁶ Az ABGB a 301. §-ban értelmezi az elhasználható és elhasználhatatlan dolgok közötti különbséget, amihez Koziol és Welsler annyit tesz hozzá, hogy használati kötelemekeket csak elhasználhatatlan dolgokra lehet alapítani,⁴⁷ Spielbüchler pedig a „lényeg” és nem az érték megmaradására helyezi a hangsúlyt⁴⁸ (így a pusztá „kopás” nem tekinthető elhasználásnak).

A dolog-kapcsolatoknál az ABGB a tartozékot (294–297. §) és a dologösszességet (302. §) nevesíti. A kommentár-irodalom a tartozéknál tárgyalja az alkotórészt is. Spielbüchler arra mutat rá, hogy tartozéknak nemcsak a szoros kapcsolatban álló mel-lékdolog tekintendő, hanem minden, ami az adott pillanatban össze van kapcsolva a fődologgal, és különösen erős kapcsolat esetén a tartozék nem is tekinthető a forgalom szempontjából önálló dolognak. A tartozékok között megkülönböztet önálló és önállótlan tartozékot, aszerint, hogy a dolog lényege megváltozik, ad absurdum elve-

⁴¹ SPIELBÜCHLER i. m. 314.

⁴² HELMUT KOZIOL – RUDOLF WELSER: *Grundriß des Bürgerlichen Rechts. Allgemeiner Teil und Schuldrecht*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, 80–81.

⁴³ SPIELBÜCHLER i. m. 343.

⁴⁴ KOZIOL – WELSER i. m. 81.

⁴⁵ BÖHM i. m. 16.

⁴⁶ SPIELBÜCHLER i. m. 324.

⁴⁷ KOZIOL – WELSER i. m. 81.

⁴⁸ SPIELBÜCHLER i. m. 333.

szik az elválasztás során. A dologösszességénél pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a kapcsolat mindvégig mellérendelt lesz a dolgok között, így nem lehet fő- és mellék-dologhoz hasonló megkülönböztetést tenni.⁴⁹

2. Dolog-fogalom és dolog-osztályozások a német jogban

A német BGB dolog-definíciója elég közel áll a magyar Ptk. megoldásához, a 90. § csak a testi tárgyakat nevezi dolognak. A német kommentár-irodalomban Georg Holch úgy látja, hogy mivel a BGB-ben többféle értelemben is szerepel, a 'jogtárgy' csak akkor lehet jogilag releváns, ha egyedileg meghatározott és értékkel bír.⁵⁰ A német irodalomban elsősorban arra a fogalmi megkülönböztetésre kell odafigyelni, amit Karl Larenz és Manfred Wolf használ, ők ugyanis a dologi jog tárgyalásának megkezdése előtt differenciálnak jogtárgyak és rendelkezési tárgyak között. A jogtárgyon a jogok tárgyát értik, míg rendelkezési tárgyon mindent, ami fölött egy jogalany jogügylettel rendelkezni tud. Ilyenformán rendelkezési tárgynak minősítik az összes átruházható jogot és jogviszonyt, így különösen a dologi jogokat és a követeléseket. Hogy 'testetlen tárgyakon' is fennállhat uralmi jog, arra vonatkozóan a zálogjogot, az összes átruházható vagyoni jogot és követelést hozzák fel példának.⁵¹

A dolog-osztályozások körében a BGB is tartalmaz meghatározásokat. Ugyan használja az ingó és az ingatlan közötti különbséget, de nem definiálja egyiket sem (91. §). Viszont meghatározást ad a helyettesíthető és az elhasználható dolgokra, továbbá hosszan foglalkozik a dolog-kapcsolatok fajtáival. A helyettesíthető és az elhasználható dolgokkal kapcsolatban a törvény az ingó dolgok kategóriájára utal vissza (BGB. 92. §.). Holch szerint helyettesíthető dolog – mivel forgalmi szempontú, a kötelmi jogban realizálódó kategória – nem lehet olyan ingó, amelyiket nem, vagy nehezen lehet harmadik személyre átruházni; továbbá, szerinte attól, hogy egy dolog teljesen elhasználódik a használat során, nem feltétlenül teszi a dolgot elhasználhatóvá.⁵²

Larenz és Wolf úgy vélik, hogy a legtöbb dolog-osztályozási kategóriának – függetlenül attól, hogy természeti tulajdonság vagy gazdasági jelentéstartalom alapján történik a megkülönböztetés – nincs polgári jogi jelentősége. Az összes dolog-osztályozásra nézve hangoztatják, hogy a dolog törvényi meghatározása a „felső fogalom”, amelynek mindegyik felosztás megfelel, és ugyanolyan következmények vonatkoznak rájuk. A jelentősek közül első helyen ingó és ingatlan között különböztetnek. A helyettesíthető és helyettesíthetetlen dolgok kapcsán ők is kiemelik, hogy csak ingó dologra vonatkozhat ez a felosztás, és a természetbeni kártérítési kötelezettség kapcsán juthat jelentőséghez. Az elhasználható és elhasználhatatlan dolgok esetében pe-

⁴⁹ SPIELBÜCHLER i. m. 324–327, 334.

⁵⁰ GEORG HOLCH: Sachen. Tiere. In FRANZ JÜRGEN SÄCKER (Hrsg.): *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Allgemeiner Teil*. München: Verlag C. H. Beck, 2001, 903.

⁵¹ KARL LARENZ – MANFRED WOLF: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*. München: Verlag Ch. H. Beck, 2004, 350–351.

⁵² HOLCH i. m. 917–919.

dig arra a fogalmi különbségre tesznek utalást, ami a ‘felhasználás’ (a jog lényege nem csorbul) és az ‘elhasználás’ (a jog lényege felemésződik) között van.⁵³

Az alkotórész és tartozék kérdéséhez kapcsolódik az a – Mtj. által is átvett – furcsa megoldás, hogy egy ingatlannal szoros kapcsolatban álló jogot a BGB az ingatlan alkotórészének tekint (96. §). Az alkotórészről Holch aszerint különböztet, hogy az egységes kezelést jogszabály, fizikai egyesülés vagy forgalmi szempontok hozzák létre. A tartozék fogalma a BGB-ben lényegében azt takarja, amit a magyar jogban, tehát olyan ingó, amely a fődolog gazdasági célját mozdítja elő anélkül, hogy alkotórészé válna, de a kommentár egyértelművé teszi, hogy jog nem lehet tartozék. A BGB 99–100. § a gyümölcsön belül dolog és jog gyümölcse között különböztet. Jog gyümölcseként azt a hasznot jelöli meg, amelyet a rendeltetésének megfelelően ad, haszonként pedig a dolog használata közben keletkező előnyt. Ezzel kapcsolatban Holch jelzi, hogy ugyan a haszon nem csak gazdasági értelemben adódhat, de a német törvény a számszerűsíthetőségre alapoz.⁵⁴

IV. A tulajdonjog releváns kérdései

A dologi jog alapvető fogalmainak számbavétele után nagyobb kontextusban is érdemes vizsgálni a ‘res incorporales’ problémáját, ugyanis a mindennapi életben nincs olyan ‘dolog’, amely magában jelentkezne, mindig tulajdonjogi, kötelmi jogi, vagy öröklési jogi jogviszonyokba van ágyazva.

1. Az alkotmányjog tulajdon-fogalma

Az alkotmányokban található tulajdonjogi fejezetek kiemelt fontosságúak – annál is inkább, mivel a tulajdonhoz fűződő viszony alapjogként való deklarálása (legyen az bármilyen formában nevesítve) a lehető legmagasabb szintű védelmet biztosítja a tulajdonjognak. Ez a védelem onnan indul ki, hogy a tulajdon számos ponton érintkezik az emberi méltóság joga által védett, egymást feltételező és kiegészítő értékekkel is.⁵⁵ A tulajdon intézményének az „alkotmányok védelme alá helyezése” Vörös Imre szerint nemcsak gazdasági, hanem fontos eszmei értéként deklarálja azt; ezen felül az, hogy a magyar Alkotmány a „tulajdonhoz való jog” kifejezését használja, nem véletlen, mert az alaptörvény ezzel azt kívánja hangsúlyozni, hogy az alkotmányos intézmény „a tulajdonhoz való jog általában,”⁵⁶ és „[nem] a polgári jogi tulajdont biztosítja [...], tehát nem egy dologi jogi kategóriáról van szó.”⁵⁷ Menyhárd arra mutat rá, hogy magánjogi tulajdon csak annyiban és olyan keretek között létezik, amennyi-

⁵³ LARENZ – WOLF i. m. 355–357.

⁵⁴ HOLCH i. m. 921–922, 953, 974–978.

⁵⁵ BALOGH ZSOLT: Tulajdonjog. In HOLLÓ ANDRÁS – BALOGH ZSOLT (szerk.): *Az értelmezett alkotmány*. Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2000, 229.

⁵⁶ VÖRÖS IMRE: *A tulajdonhoz való jog az alkotmányban*. (Acta Humana. Emberi jogi közlemények a 18–19. században), 1995, 156–157.

⁵⁷ VÖRÖS IMRE: Az állami tulajdon az alkotmányjog szempontjából. *Gazdaság és Jog*, 1/1994, 4.

ben azt jogalkotás biztosítja, és így az alkotmányos tulajdon-fogalom nemcsak a tulajdon polgári jogi fogalmával nem azonos, hanem a polgári jogi tulajdon tárgyainál (a „dolgoknál”) sokkal szélesebb spektrumot ölel fel. Emellett ő felhívja a figyelmet arra is, hogy „[...] alkotmányos szintű védelemben részesül minden vagyoni értékű jog, amelyet a jogrend úgy rendel a jog jogosultjához, hogy az a joghoz tartozó rendelkezési jogosultságot saját belátása szerint gyakorolhatja.”⁵⁸

Mint alkotmányos jog, így a tulajdonjog esetében két szempontból kell vizsgálni. Az egyik a tulajdonhoz való jog tárgya, a másik a jog korlátozása – annak mértéke és módja, egyáltalán a korlátozás elvi lehetősége. A gyakorlatban természetesen nem különül el egymástól ennyire a két aspektus, a védelem mértékét nagyon sokszor a tárgya befolyásolja – ez nagyon is jellegzetes problémája a tulajdonhoz való jognak. A kétféle, a mai alkotmányok döntő többségében elismert és név szerint deklarált tulajdonforma közül a köztulajdon (vagy inkább a kizárólagos állami tulajdon) számos alkotmányban szerepel úgy, hogy körét egy taxatív felsorolás határozza meg, így pl. a bolgárban (18. cikk (1)–(4) bekezdések), a szlovákban (4. cikk), a litvánban (47. cikk (3)–(4) bekezdések), és az oroszban (9. cikk (2) bekezdés). A magyar Alkotmány korábbi szövegében a 6. § szintén a taxatív megoldást választotta. Ezek mind tételeznek immateriális javakat állami tulajdon tárgyai gyanánt. A magyar alkotmánybíróági gyakorlat először a tulajdonhoz való jog tárgyát vizsgálta. A 17/1992. (III. 30) AB határozat elvi élel mondja ki, hogy az Alkotmányban biztosított tulajdonvédelem a tulajdonjoggal összefüggő minden dologi jellegű, vagyoni értékű jog biztosítására is vonatkozik. A 64/1993. (XII. 22.) AB határozat ezt annyiban árnyalja, hogy az „egyéni cselekvési autonómia” védelmében terjed ki az alapjogi védelem a tulajdon „egykori ilyen szerepét átvevő” vagyoni jogokra, ugyanakkor a polgári jogilag nem tulajdonnak minősülő vagyoni értékű jogokat kizárja ebből a körből. A mai piacgazdasági körülmények között különösen az ingók tulajdona cserélődött fel „várományokkal”, és így „[...] a tulajdon tárgyára vonatkozó, meghatározott jogok [...] jogosultjaik számára a tulajdonhoz hasonló, azzal sok szempontból helyettesíthető helyzetet biztosítanak.”⁵⁹ A 29/2006. (VI. 21.) AB határozat az önálló orvosi tevékenység működtetési jogára, mint vagyoni értékű jogra is kiterjeszti a védelmet. Az újabb gyakorlat szerint új tulajdoni jogok korlátozását a tulajdoni rendszer átalakításával összefüggésben kell vizsgálni, így az önálló orvosi tevékenység esetében a működtetési jognak az új szabályokra való felkészülés céljából történő korlátozása – ha időben arányos – alkotmányosnak tekinthető.

A magyar irodalomban Vörös véleménye szerint az alkotmányos tulajdonhoz való jogba három részaspektus tartozik: a tulajdonosi jogállás biztosítása, a már megszerzett (más jogágak által biztosított igények és a polgári jogi) tulajdon elvonása elleni védelem, és a tulajdon csak szűk körben, alkotmányos módon való korlátozhatósága. Jóllehet a tulajdonosi jogállás biztosítása túlzott általánosságban von a védelem körébe vagyoni értékű jogokat is, de szerinte ez az a terület, amely abszolút védelmet élvez, tehát korlátozhatatlan; továbbá „[a] jogképesség e szférának csak a megszerzést kívánt tulajdoni tárgyban rejlő sajátosságok [...] képezhetik korlátját, tehát tár-

⁵⁸ MENYHÁRD ATTILA: A tulajdon alkotmányos védelme. *Polgári jogi kodifikáció*, 5–6/2004, 26.

⁵⁹ MENYHÁRD (2004) i. m. 8.

gyi korlátok [...], azonban [...] nem a személyre, hanem a tulajdoni tárgyra, többnyire annak polgári jogi forgalomképességére vonatkoznak.”⁶⁰

Sólyom László a tulajdon német jogban ismert funkcionalitásából származtatja a védelemnek a polgári jogi fogalmakon túlra való kiterjesztését. Azonban a védelem kapcsán kételyeinek is hangot ad, amikor úgy ír, hogy „[...] az egyszer már engedélyezett, rendszeres jövedelmet hozó tevékenységnek valóban van-e köze a dologi tulajdon, és a kiterjedéssel egyre bizonytalanabb határú vagyoni értékű jogok egységéhez (beleértve az üzleti hírnevet, az ügyfélkört, stb.), amelyet a vállalkozás fogalma foglal össze, kétséges.”⁶¹ A német irodalomban Hesse is úgy fogalmazott, hogy a tulajdonjogi garancia tárgya többé nem azonos a polgári jogi tulajdonnal. Álláspontja szerint az alkotmányos tulajdonvédelem körébe azért kell bevonni egyes vagyoni értékű jogokat a dologtulajdonnal azonos értéküként, mert ezek veszik át a korábbi materiális tulajdon által szavatolt létbiztonságot.⁶² Ugyanakkor felhívja a figyelmet a német Bundesverfassungsgericht gyakorlatára, amely ezzel az állásponttal nem mindig egyezik (BVerfGE 53, 252; BVerfGE 72, 175.), ugyanis az alkotmányos tulajdonvédelem körébe csak konkrét jogosultságokat von be, az igényeket, az érdeket, a lehetőségeket, a vagyont, mint egészet már nem (BVerfGE 65, 196; BVerfGE 68, 193.).

2. Röviden a jogok tulajdonjogáról

Ifj. Nagy Dezső 1933-as tanulmányában jogpolitikai szempontból állítja, hogy megállja a helyét az a felfogás, hogy a hitelezőnek tulajdonjoga lenne a követelésén – ugyanúgy, ahogy a tulajdonosnak a dolga fölött. Állítását dogmatikailag azzal indokolja, hogy a hitelezőként jelentkező nem mindig a követelés tulajdonosa. Az általa említett gyakorlati példa alapján a bizományos vagy a szállítmányozó elleni végrehajtási vagy a korabeli jog által ismert kényszeregyezségi eljárás során a követelést igényperrel tudja visszaszerezni, azonban e perekben a követelés feletti tulajdonjog a főkérdés. Nagy Dezső álláspontját azzal kapcsolatban részletezi, hogy a tulajdonjog szabályai érvényesek-e követelésekre. Nyilvánvalónak tartja, hogy ezek a szabályok csak változtatásokkal alkalmazhatóak. Különösen az egyik legfontosabb jogosultság, a birtoklás számbavételénél állítja, hogy magát a követelést nem lehet birtokolni, mégpedig az Mtj. 470. §-ára hivatkozva. A tulajdonjog fennállásának látens megfogalmazását véli felfedezni az 1881. évi LX. törvénycikk 129. § egyes rendelkezéseiben.⁶³ Ehrnthal Aladár ugyanakkor szembeszegezi vele a követelés alanyi és tárgyi tartalma kettősségének figyelembe veendő voltát. Úgy véli, Nagy Dezső csak a követelés tárgyi jelentőségét veszi figyelembe, az alanyit pedig mellőzi.⁶⁴ Emellett megál-

⁶⁰ VÖRÖS (1995) i. m. 165–166.

⁶¹ SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001. 642–647.

⁶² KONRAD HESSE: *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Heidelberg: C. F. Müller Juristischer Verlag, 1988, 173.

⁶³ NAGY DEZSŐ i. m. 361–365.

⁶⁴ EHRNTHAL ALADÁR: *Tulajdonjog a követelésen. Hozzászólás dr. ifj. Nagy Dezső cikkéhez*. (Polgári Jog, kapcsolatban: Közgazdaság és Pénzügy) Győr: Győri Hírlap Nyomda, 1933, 458.

lapítja, hogy maga a cikk is néhol alanyi szemléletet képvisel, pl., amikor azt mondja, hogy „a követelés, mint tiszta kötelmi igény azonban nem mindenkiel szemben, hanem csak az adóssal szemben lévén hatályos, felette birtok sem létezhetik.”

Petrik Ferenc a Ptk. egyik kommentárjában a vállalatok, és vállalati részesedés átruházhatósága kapcsán határozottan kiáll amellett, hogy „[...] a vállalat (»üzlet«, »intézmény«) »eladása« vagy »átruházása« jogi szimplifikáció [...]. Helyesen tehát a vállalat [...] nem lehet tulajdonviszony tárgya. Ez azonban nem érinti azt, hogy a vállalat feletti jogosultságot megtestesítő értékpapír (részvény), illetőleg forgalomképes üzletrész már lehet.”⁶⁵ Szintén ő az, aki a vagyon fogalmának elemzése kapcsán a régi meghatározással egy jogalanyt megillető, pénzben kifejezhető értékű jogainak és kötelesegeinek összességével él. Ez a meghatározás Ulpianus „inkább jellemzésnek, mint definíciónak szánt”⁶⁶ ősi fejtegetésén alapszik. Úgy véli, hogy pontosan a meghatározás miatt a vagyon nem azonos a tulajdoni jogosítványok összességével, hiszen tartozhatnak ide más vagyoni értékkel bíró – pl. idegen dologbeli – jogok is.⁶⁷ Ebből látható, hogy a használati jogok ugyan értéket képviselnek, de a forgalmi szempontú ‘vagyoni értékű jog’ kategóriájába nem tartoznak bele. Török Gábor a csődtörvény elemzésénél jut arra a következtetésre, hogy a hitelezők kielégítésénél csak olyan vagyontárgyak vehetők figyelembe, amelyek az adósnak nemcsak tulajdonában, hanem birtokában is álltak. Török ugyanakkor esetismertetések után megállapítja azt is, hogy csődjogunkban a birtoklás ténye sokszor önmagában elég, a tulajdonjog csak birtoklással együtt tartozik csődvagyonba. Szerinte ezt a kaotikus helyzetet úgy lehetne orvosolni, hogy a törvény a tulajdon szigorú fogalmából induljon ki, mégpedig úgy, hogy a tulajdon kategóriáját az új Ptk. szövegében egyértelműbbé kell tenni, és e tulajdon-fogalom tartalmát a jogrendszer egészére kötelezővé kell tenni.⁶⁸

A jog tulajdonjogával kapcsolatban felmerül, hogy az immateriális szférában hogyan valósulnak meg a klasszikus részjogosítványok? A hasznosítás, a védelem és a rendelkezés joga pusztán néhány technikára redukálódik (bankkártya, jogosultságot megtestesítő okiratok), amelyek hitelt érdemlően tudják igazolni az immateriális jószágon fennálló tulajdonjogot. Grosschmid Béni pedig a zálogjog bejegyzése kapcsán mondja azt, hogy „a jogosítvány matériálját nemcsak élvezem tényleg (birtok), de bizonyos fokig [...] petitórius védezközöm [...] is van. A bejegyzés csak arra való, hogy még többet élvezhessek belőle (zálogba is adhassam az ingatlant; szolgalmat nagyobb biztonsággal constituálhassak rajta), illetőleg, hogy el ne vehessék a jogot a fejem fölött [...], ugyanez áll a dologi várományról is.”⁶⁹ A rendelkezés joga klasszikusan a tulajdonjog egyik legerősebb részjogosítványa. A rendelkezés jogát Kolosváry úgy definiálja, mint „[az a jog] hogy a tulajdonos tulajdonjogát élők közötti és halál esetére szóló jogügyletek közvetítésével elidegenítheti, azaz másra átru-

⁶⁵ PETRIK i. m. 321.

⁶⁶ FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996⁹, 274.

⁶⁷ PETRIK i. m. 322.

⁶⁸ TÖRÖK GÁBOR: Néhány gondolat az átruházás jogi természetéről. *Gazdaság és Jog*, 10–11/1999, 31–34.

⁶⁹ GROSSCHMID i. m. 189.

házhatja; tulajdona tárgyán harmadik személyek javára idegen dologbeli jogot alapíthat; a tulajdon tárgyát mássá átalakíthatja, sőt azt meg is semmisítheti. Utóbbi ugyan a tulajdonjog megsemmisülését is maga után vonja, de mégis a szabad rendelkezés következménye.”⁷⁰ A magyar irodalomban Villányi László véleménye szerint a követelés egyoldalú másra ruházásának lényegi eleme a hitelező rendelkezési hatalma.⁷¹ Ezzel kapcsolatban fel lehet tenni a kérdést: a rendelkezési jog és a tulajdonjog mindkét irányban feltételezi-e a másikat? Ha valami fölött rendelkezhetem, az azt jelenti-e, hogy tulajdonjogom van rajta? Ez olyan elméleti kérdés, amelyet pontosan a tulajdonjog magyar jogrendszerbeli fogalma miatt nem lehet helyeslően megválaszolni. Jelenleg tehát jogilag az a helyzet, hogy mindennel, ami fölött tulajdonjogom van, azal rendelkezhetek, de nem minden fölött van tulajdonjogom, amivel jogilag tudok rendelkezni. Bíró György véleménye az, hogy a Ptk. „[...] az átruházás tárgyalásakor a dolog fogalmát használva [...] kirekeszt olyan egyéb »közvetett tárgyakat«, amelyek bár szigorú megítélés szerint valóban nem esnek a dolog fogalma alá, ennek ellenére a gazdasági élet velük kapcsolatban [...] a tárgyi hatály tágítását követelné meg.”⁷²

V. Az adásvétel és az engedményezés összevetése

Az adásvétel és az engedményezés, mint kötelmi viszony, átruházási jellegűek, de más tárgykörre vonatkoznak. Eörsi Gyula határozottan kijelenti, hogy „jogok tulajdonának átruházása: engedmény”, majd nézetének alátámasztására hosszasan és alaposan hasonlítja össze az ingók adásvételének releváns szempontjait és az engedményezést.⁷³ Antalffy az engedmény és az adásvétel között – jogok esetében – a különbséget nagyrészt abban látta, hogy a ‘causa’ más, illetve adásvétel esetén szigorúan visszterhesen kell történnie, míg engedményezés esetében ez nem feltétel.⁷⁴ Az engedményezés kapcsán Gárdos Péter úgy véli, hibás az ingyenes és visszterhes engedmény megkülönböztetése, és inkább egységes engedményezési szabályozást tart szükségesnek, ami mögé háttérszabályként az adásvételt javasolja megjelölni.⁷⁵ Ebből is kiténik, hogy az engedményezés és az adásvétel számos ponton érintkezik egymással, és mivel mindkettő kapcsolódik az immateriális javakhoz, szükséges a két szerződés vizsgálata. Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója hitet tett a korábbi „dologtárgyúság” lazításának szükségessége mellett is. A kötelmi jogi részben, az adásvételi szerződés tervezeténél viszont azt olvashatjuk, hogy „[...] a megoldás azért nem történhet a dologi jogban egy kiterjesztett dolog-fogalommal, mert ily módon a dologhoz, mint ter-

⁷⁰ KOLOSVÁRY i. m. 105.

⁷¹ VILLÁNYI LÁSZLÓ: A kötelelem alanyai. In SZLADITS KÁROLY (szerk.): *A magyar magánjog. III. Kötelmi jog, Általános rész.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941, 133.

⁷² BÍRÓ i. m. 18.

⁷³ EÖRSI i. m. 341–345.

⁷⁴ ANTALFFY MIHÁLY: Vétel, csere. In SZLADITS KÁROLY (szerk.): *A magyar magánjog. IV. Kötelmi jog, Különös rész.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1942, 231.

⁷⁵ GÁRDOS PÉTER: Az engedményezésre vonatkozó szabályok újragondolása a nemzetközi gyakorlat tükrében. *Polgári jogi kodifikáció*, 5/2003, 12.

minus technicus-hoz kapcsolódó jogkövetkezmények (birtokvédelem, elbirtoklás, stb.) olyan területre nyernének kiterjesztést, amelyhez nem illenek.”⁷⁶

Egy Vékás Lajos vezette szeminárium résztvevői felhívják a figyelmet arra, hogy a jelenlegi jogrendszerben a vagyoni értékű jog fogalmát egyedül az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény határozza meg (102. § d) pont), ráadásul a szerzők szerint ez a kör sokkal szűkebb, mint ami az üzleti forgalom szempontjából fontos lenne, így végső soron sérülhet a jogrendszer koherenciája. További átgondolást kíván tehát az a megoldás, amely az adásvétel „megfelelő” alkalmazását írja elő a vagyoni értékű jogok visszerthes átruházására.⁷⁷ A mai elméleti álláspontok közül Gárdos Péter nézőpontja szerint engedményezésnél a dolog átruházásának szabályait per analogiam lehet alkalmazni,⁷⁸ míg Kisfaludi András szerint a holland polgári törvénykönyv kötelmi jogi általános részében található szerződés-átruházás „[...] a magyar jogból egyre jobban érzékelhető módon hiányzik, hiszen az engedményezés vagy a tartozásátvállalás csak követelések vagy tartozások és nem pedig jogok és kötelezettségek együtteseként felfogható szerződéses pozíció átruházására szabott jogintézmények.”⁷⁹

1. Az adásvétel és az engedményezés tárgyi köre

A két jogügylet között az első különbség a tárgyukban rejlik. Az adásvételi szerződés a Ptk. 365. § (1) bekezdése alapján dolog tulajdonba adása, tehát a Ptk. 94. §-ára utal vissza. Az adásvétel tárgyai kapcsán a bírói gyakorlat hol azt mondja, hogy a gazdasági társaságba apportként bevitt, gazdasági társasági üzletrészre vonatkozó tulajdonátruházás nem adásvétel (BH 1993. 512.), hol pedig azt, hogy az üzletrész átruházásra az adásvétel szabályai irányadóak (BH 1994. 549.). A hatályos jogunkban az engedményezés szabályai, e jogintézmény keretei között, lehetőséget biztosítanak követelések átruházására. A Ptk. szabálya 198. § (1) bekezdés alapján egyértelmű, hogy a törvényi szóhasználatban a követelés és a jogosultság gyakorlatilag azonos fogalmat jelölnek. Ha pedig az engedményezés tárgyára vonatkozó bírói gyakorlatot nézzük, először azt kell látni, hogy a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata az engedmény tárgyai közé a köteles részt (BH 1994. 367.) és a vitás, de már per tárgyává tett követelést is felvette (BH 2002. 72.), a már nem létező követeléssel kapcsolatban viszont úgy foglalt állást, hogy az ilyen engedményezés lehetetlen szolgáltatásra irányul, tehát a szerződés semmis (BH 1996. 379.). Grosschmid Béni a követelések és a zálogjog kapcsolatának boncolásakor megállapítja, hogy „[...] maga a követelés csak cedálható, nem tradálható; [...] egyáltalán a követelés (nomen) mint átruházandó vagyontárgy obligáció tárgya lehet.”⁸⁰ Az adásvétel és az átruházás között különbség tehető azon az alapon is, hogy az engedményezés, mint kötelmi jogi viszony csak olyan

⁷⁶ Ptk. Konceptió 144.

⁷⁷ BÍRÓ HELGA – KAJTÁR GÉZA – MATTING NATÁLIA – SZABÓ GÁBOR – TALABÁR KLÁRA: További gondolatok a Ptk.-kodifikációhoz. *Polgári jogi kodifikáció*, 5–6/2002, 34.

⁷⁸ GÁRDOS PÉTER: Szerződésátruházás. *Polgári jogi kodifikáció*, 3/2005, 3.

⁷⁹ KISFALUDI ANDRÁS: *Hollandia új polgári törvénykönyvének néhány tanulsága a magyar kodifikáció számára*. (Polgári jogi kodifikáció és jogharmonizáció) Miskolc: Novotni Kiadó, 1999, 153.

⁸⁰ GROSSCHMID i. m. 480–481.

tárgyakat zár ki alkalmazási köréből, amelyek átruházását a szolgáltatás jellege, jogszabály vagy a felek megállapodása tiltja.⁸¹ Az adásvétel ezzel szemben olyan szerződés, amely a tárgyának forgalomképességéhez kapcsolódik.⁸²

A szerződés-átruházás és az engedményezés összehasonlításakor Gárdos Péter arra helyezi a hangsúlyt, hogy „[...] az engedményezés [...] nem az adósi és a kötelezett pozíció, hanem csupán kötelemekekből fakadó követelések vagy tartozások alanyának megváltoztatására alkalmas.”⁸³ Lászlófi és Leszkoven szerint míg a szerződés-átruházás fontos jellemzője a szerződés egyik alanyában végbemenő teljes körű jogutódlás, addig az engedményezés lényegében csak kötelmi pozíciókban történő alanycsere, és igen éles az eltérés emiatt a belépő fél jogait és kötelezettségeit tekintve. Ezért ők a szerződési pozíciók átruházása kapcsán egy engedményezéstől különböző, átruházási jellegű jogintézmény létrehozatalát tartják fontosnak. Véleményük alátámasztására ezért alaposan elemzik az engedményezés és a szerződés-átruházás kérdéseit, majd megállapítják, hogy a szerződési pozíciók átruházásához kevés az engedményezés, mivel itt a lényeg a szerződés alanyában bekövetkező teljes módosulás, de mégsem tekinthető novációnak.⁸⁴

Kisfaludi András az adásvételi szerződésről írt könyvében szintén vázolja az átruházás tárgyának kérdését, az adásvétel fogalmi határainak meghúzásánál. A gazdasági fogalom által leggyakrabban felvetett kérdést, az üzletrész átruházásának problémáját nem oldja fel, csak megállapítja, hogy az ilyen üzletrész nem tekinthető dolognak, mivel tagsági jogokat és kötelezettségeket magában foglaló vagyonegység. A jogok átruházását illetően, függetlenül attól, hogy a jog milyen tulajdonsággal rendelkezik, és milyen módon kívánják átruházni, csak a törvény szigorú értelmezését tartja követhetőnek. Ugyanis szerinte „[...] aligha vitatható, hogy az adásvételi szerződés szabályai olyan ügyletre szabottak, amelyben fizikai léttel bíró dolog, vagy szintén fizikai értelemben létező, dolog módjára hasznosítható energia kerül átruházásra.” Nézete szerint tehát az adásvételi szerződés lényegében maradjon a Ptk. szerinti dolog tulajdonának visszerthes átruházása. De a megfelelő konstrukció szerinte is hiányzik a magyar jogéletből, ezért úgy fogalmaz, hogy „[...] az üzletrész jogi természetének kérdésében elfoglalt újabb álláspont nem akadályozza a bíróságokat abban, hogy továbbra is adásvételi szerződésnek minősítsék az üzletrész-átruházási szerződéseket, amiből az következik, hogy az üzletrészt adásvételi szerződés lehetséges tárgyaként kezelik, annak ellenére, hogy nem tekintik dolognak.”⁸⁵

2. Az adásvétel és az engedményezés egyéb kötelmi jogi aspektusai

A szerződés tárgya után meg kell vizsgálni a szerződésszerű teljesítés néhány – témánk szempontjából fontos – kérdését is. A Legfelsőbb Bíróság az engedményezési

⁸¹ BENEDEK KÁROLY: Az engedményezés és a tartozásátvállalás. In GELLÉRT GYÖRGY (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, 2004⁶, 1064.

⁸² ZOLTÁN ÖDÖN: *Az adásvétel és a csere*. In GELLÉRT i. m. 1411.

⁸³ GÁRDOS (2005) i. m. 20.

⁸⁴ LÁSZLÓFI PÁL – LESZKOVEN LÁSZLÓ: Gondolatok a szerződés-engedményezés jogi természetéről. *Polgári jogi kodifikáció*, 4/2004, 20–22.

⁸⁵ KISFALUDI ANDRÁS: *Az adásvételi szerződés*. Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2003², 29–31.

szerződéssel kapcsolatban úgy foglalt állást, hogy az a megkötésével azonnal teljesedésbe megy át (BH 1993. 446.). Mivel az engedményezés egy kötelmi viszonyban teremt új helyzetet, megváltoztatja az adós kötelezettségét annyiban, hogy más személynek kell teljesítenie. A kötelezettség teljesítéséhez szükségszerű a kötelezett értesítése, de az engedményezésnél nem érvényességi kellék. Leszkoven szerint az ügylet absztrakt jellegéhez tartozik, hogy a jogosulttá váláshoz nem szükséges a kötelezett egyetértése,⁸⁶ de a szerződési pozíciók átruházása kapcsán a másik fél beleegyezésének megkívánása egy lényeges, törvényileg azonban nem hangsúlyozott kritérium.

Bizonyos különbségeket lehet felfedezni az értesítő személye és az értesítés módja alapján. Ki lehet azt is jelteni, hogy ha az engedményes értesíti az adóst, az tulajdonképpen a jogosultság direkt 'birtokba vételének' tekinthető, ugyanis ezzel az ő akarata már egyértelműen kiterjed arra, hogy a jogviszony jogosulti oldalán az adós számára is egyértelműen ő legyen a jogosult. A birtokba vétel indirekten történhet akkor, amikor az engedményező közli az adóssal az alanyváltozás tényét. Gárdos nézete szerint a korábbi tervezetekben az engedményezéssel szemben szereplő „bizalmatlanság” megalapozott, és ilyenkor a kötelezett követelheti az engedményezés megtörténtének igazolását.⁸⁷ A szerzőnek abból a szempontból van igaza, hogy ha Ptk-nak a teljesítés idejére nézve irányadó 282. § (2) bekezdését vesszük figyelembe, akkor a teljesítés szempontjából csak annak van relevanciája, hogy a határidőre a kötelezettel álljon szemben egy, a jogosultságát megfelelően alátámasztani tudó jogosult. Az átruházás szabályainál, a 'nemo plus iuris' elve alóli kivételeknél mindenhol olyan elemet említ a törvény, amely 'bizalmi fogódzót' jelent a vevő számára. Ilyennek tekinthető a tulajdonos által történő rábízás, a hivatalos helyiség, a kereskedelmi forgalom is. Ezek egyike sem jelentkezik az engedményezés megtörténtéről való értesítésnél. Ilyen körülmények esetében jogos érdek a vevői bizalom és a forgalmi biztonság szempontjából, hogy csak az engedményező vagy az engedményes, vagy az általuk megbízott személy általi értesítés válthasson ki joghatályt. Ezzel összhangban áll a Kúria I. G. 159/1896. sz. határozata is, amely kimondta, hogy „[...] ha tehát harmadik személy részéről, vagy általában hallomásból nyer az adós értesülést arról, hogy a követelés engedményezése megtörtént, úgy ezt figyelembe venni nem tartozik, kivéve azon esetet, hogyha a harmadik személy az engedményező, vagy az engedményes megbízottja.”

Az engedményezés szavatossági kérdései sajátosan alakulnak, kitérnek rájuk külön egyes nemzeti jogszabályok is (ABGB 1379. és 1397. §; BGB 437–438. §). Az Mtj. 1222. §-a szerint visszterhességnél az engedményező eladóként szavatol, amit az 1233. § alapján egyéb jogok átruházására is megfelelően alkalmazni kell. Az irodalomban Antalffy álláspontja szerint is jogátruházásnál a vevőnek ugyanolyan szavatossági kötelezettsége van, mint dolog átruházása esetében, azzal a különbséggel, hogy a jogvétel esetében a jog fennállásáért is szavatol, de a jogvételi szerződés érvényes lehet attól, hogy az 'eladott' jog nem létezik.⁸⁸

⁸⁶ LESZKOVEN LÁSZLÓ: A fiduciárius engedményezés jogi természetéről. *Gazdaság és Jog*, 3/2002, 15.

⁸⁷ GÁRDOS (2003) i. m. 10.

⁸⁸ ANTALFFY i. m. 232.

VI. Záró gondolatok

Jelen dolgozattal az volt a célom, hogy a vagyoni értékű, nem személyhez kötődő jogok kapcsán egy hosszú történelmi múltra visszatekintő fogalmi struktúra egyik alappillérét vizsgálat alá vegyem, másféle szemszögéből is. Amint az kitűnik – különösen jogalkalmazók számára – a kérdés integráns és máig tulajdonképpen megoldatlan része a polgári jognak. A gazdasági és társadalmi kultúra hagyományából táplálkozva minden ország rátalált arra a modellre, amely az ő körülményei között hosszú ideig biztosítja a jog és a gyakorlat összhangját.

A dolgozat címében megemlített fogalmi ‘átkelők’ voltaképpen azokat a jogszabályi és jogalkalmazási megoldásokat jelentik, amelyek jelenlegi jogrendszerünkben és szakirodalmunkban rendelkezésre állnak ahhoz, hogy néhány, a jelenlegi fogalmi struktúrába be nem illeszthető, de a gyakorlatban nagyon is fontos ‘dolgot’ – különösen a vagyoni értékű jogokat – megfelelően kezelni tudjunk. Ezeket olyan hidakként tudjuk elképzelni, melyeken keresztül szabadon bejárhatnak eme jogtárgyak a dologi jog szabályai alá. Az első ilyen átkelőnek tekinthetjük a dolog-osztályozások körében azt, hogy az elmélet által kialakított csoportosítások közül szinte mindegyikbe valamilyen tulajdonság alapján beilleszthetőek. A következő átkelő az, hogy az alkotmányos tulajdonvédelem körébe már több ország igen régi és következetes joggyakorlata alapján be lettek vonva – tehát a legmagasabb szintű védelmet élvezik, így tulajdonként történő kezelésük bizonyosan nem ütközik alkotmányba. A harmadik átkelő a tulajdonjog jellege és megszerzése körében keresendő, ahol is azt láthatjuk, hogy a tulajdonjognak a jellegükkel összeférő részjogosítványai (használat, hasznosítás, védelem joga) minden további nélkül megtalálhatóak. A negyedik átkelő az engedélyezés és az adásvétel különbségénél jelentkezik, ugyanis – mint láttuk – a jelenlegi terminológiai és egyéb elemzések után egyértelmű, hogy az adásvétellel – különleges eseteket leszámítva – jobban kezelhetőek lennének a vagyoni értékű jogok átruházásával kapcsolatos problémák. Végül a biztosítéki célú átruházás intézményének hazai meghonosítására tett tudományos és gyakorlati kísérletek is azt bizonyítják, hogy ezt az intézményt igazából vagyoni értékű jogokra lehet alapítani. Véleményem szerint a vagyoni értékű jogok bevonása a dologi jog rendszerébe teljes mértékben járható út, de a szabályok megalkotása – tekintettel a magyar hagyományra – sajnos rendkívül nehéz. A változtatások szükségessége azonban a jogrendszer minden elemét folyamatosan kísérti, ez hangsúlyozottan az olyan részekre igaz, amelyek alapfogalomnak tekinthetőek – különösen, ha annyi kérdés övezi őket, mint jelen esetben a dologét.

